

הפקולטה למדעי היהדות

לשכת רב הקמפוס

דף שבו עי

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמןפרשת ראה, תשס"ז
מספר 716

בְּרָכָה וּקְלָלָה

"רְאֵה אֲנִי נָתַן לְפָנֶיךָ הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה" (יא:כו). נעיין בפסוק הפותח את פרשתנו באמצעות אחת מהדרשות במדרש תנחומא (ראה, סימן ג):

'ראה אנכי וגו', זה שאמר הכתוב: 'מפי עליון לא תצא הרעות והטוב' (איכה ג:לח), אמר ר' אבין: בשעה שעמדו ישראל לפני הר סיני, נתן להם הקב"ה את התורה. באותה שעה, כל מי שחטא הקב"ה פורע ממנו. לשעבר, כל מי שחטא היה דור משלם חטאו... כשעמדו ישראל בסיני ונתן להם הקדוש ב"ה את המצוות אמר: לשעבר היו הדורות לוקין על עוון של אחד מהן, מכאן ואילך אין הדור לוקה על אחד, הוי: 'מפי עליון לא תצא הרעות והטוב'.¹

הדרשן דן בשינוי בפסוק מגוף רבים לגוף יחיד – "הרעות והטוב", ומציין שבמעמד הר סיני השתנתה שיטת הענישה של הקב"ה; מענישה קולקטיבית שהייתה נהוגה עד אז, לענישה פרטנית. בעולם מחוסר מצוות נחבעה האנושות לקיים ערכי מוסר יסודיים (כגון שבע מצוות בני נח), וכשלא השכילה החברה לקיים גם אותם, כגון דור המבול, דור הפלגה, סדום ובנויה – נענשה כציבור. הוא הדין למנהיג חברה שחטא: הציבור שעליו הוא ממונה נענש בעטיו. לא כן בחברה שמצוות התורה הן המסד המוסרי שלה: כיוון שכל יחיד מצווה בקיומו של המכלול על כל פרטיו, הוא נידון רק על-פי התנהגותו. הנצי"ב מוולוז'ין בעל "הרחב דבר" מפרש (יא:כז):

ויש להבין אמאי כתיב: 'הרעות והטוב' ולא הטובות או הרע? אלא משום דטוב אחד הקב"ה נותן בחסדו, והיינו (הטוב) שלפני המעשה, כדי שיהיה עושה, אם כך (טוב אחד) יוצא מפי עליון, אבל אין שום פורענות וייסורין בלי עוון.

האדם, בעוונותיו מביא עליו את הרעות, אך הטוב האחד והמיוחד ניתן מהא-ל עוד לפני המעשה, לכן הוא נכתב בלשון יחיד, שלא כרעות שהאדם מביא על עצמו, כל אחד בעוונותיו הוא, לכן הן נכתבו בלשון רבים. "ואמר ר' אבין המקרא הזה מתמיה! ? מפי עליון לא תצא לא רעות לצדיקים ולא טובות לרשעים" (מדרש תנחומא [ורשא] פרשת ראה סימן ג) ומסביר את דבריו בעל "עץ יוסף":²

רצה לומר שר' אבין מסיים ומפרש למילתא (=המילה) ואמר שאם פירש הקרא (=הפסוק) כפשוטו, אם כן הפסוק מתמיה, שהיאך שייך לומר זה ש'מפי עליון לא תצא' וגו'. דאם כן מפי מי יצא ומי הוא הגוזר? ! אלא על כרחך שכך פירש: מפי עליון לא תצא הרעות לצדיקים עוד ולא הטובות לרשעים, לא כמו שהיה מקודם, שהיה הכל על-פי הדור ואם לא היה רוב הדור חייב היה טוב גם לרשעים, וכן להיפך – אם היה רוב הדור חייב היה רע גם לצדיקים. אמנם אחרי נתינת התורה שנדבק החיים עם הטוב והמות עם הרע, לא יוצאת טובה לעושה רעה וכו'.

אם כן, התשובה לתמיהה היא שמה' לא יצא דין מעוות – רעה. הרע בא על האדם בשל מעלליו, ואין הוא בחירה שרירותית של הבורא. הסיפא של דברי הפרשן דנה בהמשך המדרש:

אף משה סדר לפניו שני דרכים הטובה והרעה דרך חיים ודרך מות ברכה וקללה... לכן אמר להם משה: 'והברכה אם תשמעו והקללה אם לא תשמעו' (דב' יא:כז-כח). משל לזקן שהיה יושב על הדרך והיו לפניו שתי דרכים אחת תחילתה קוצים וסופה מישור ואחת תחילתה מישור וסופה קוצים, והיה יושב בראש שתייהן ומזהיר העוברים ואומר להם אע"פ שאתם רואים תחילתה של זו קוצים לכו בה שסופה מישור וכל מי שהיה חכם שומע לו והיה מהלך בה

¹ בדברים רבה, ד, ג יש דרשה אחרת של ר' אלעזר, הנסמכת אף היא על הפסוק באיכה.

² ר' חנוך זונדל, ביאלסטוק, ראשית המאה ה-19, פרשן ספרי מדרש ו"עין יעקב".

ומתייגע קמעא הלך בשלום ובא בשלום, אבל אותן שלא היו שומעין לו היו הולכים ונכשלין בסוף. כך היה משה, פירש לבני ישראל ואמר להם הרי דרך החיים ודרך המות ברכה וקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך. המשל מובא גם בספרי דברים נג, ובטבלה שלהלן נאחד את שתי הגרסאות:

משל	נמשל	מסקנה
זקן	משה	נציג החכמה האלוקית: "ראה אנכי נתן לפניכם את הבחירה החופשית.
דרך שתחילתה קוצים וסופה מישור	"אתם רואים צדיקים שמצטערים בעולם הזה, כשנים ושלשה ימים הם מצטערים (=זמן מוגבל), וסופם לשמח באחרונה"	בחירת הטוב מעניקה חיים
דרך שתחילתה מישור וסופה קוצים	"אתם רואים הרשעים שמצליחים בעולם הזה, כשנים ושלשה ימים הם מצליחים וסופם לתהות"	בחירת הרע גורמת מוות

המדרש מרמז לפסוקים בפרשת נצבים: "וְרָאָה נְתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב וְאֶת הַמָּוֶת וְאֶת הָרָע" (דב' ל:טו); "הַעֲדֵתִי בְכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נְתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבֵּרְכָּה וְהַקְּלָלָה וּבִחְרָף בְּחַיִּים לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה וְזֶרְעֶךָ" (שם:יט).

המלים "ובחרת בחיים", לכאורה, הן ציווי המגביל את הבחירה ברע. רש"י בחר לפתור את התמיהה על פי הנאמר במשל אחר המופיע בספרי (שם):

רבי יהושע בן קרחה אומר משל למלך שעשה סעודה והזמין את האורחים והיה אוהבו מיסב ביניהם והיה רומזו ליטול מנה יפה ולא היה בו דעה וכן הוא אומר: (תה' לב:ח) 'אשכילך ואורך בדרך זו תלך איעצה עליך עיני'. כיון שראה שלא היה בו דעה אחז את ידו והניחה על מנה יפה וכן הוא אומר: (שם:טז) 'ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי'.

האדם מוצג במשל כמי 'שלא היתה בו דעה' ואינו יכול לבחור ב'מנה היפה', ואף-על-פי כן הוא מוגדר 'אוהבו של מלך', שהמלך מוקירו ומדריכו בבחירת ה"מנה היפה". כלומר האדם נזקק לסיוע בבחירת הדרך הנכונה, אף שהבחירה נראית פשוטה כבחירת מנה יפה בסעודה. שיקול הדעת שמפעיל האדם בעת הבחירה עלול להיות שגוי בשל מוגבלות כושר האבחנה של האדם, בייחוד אם מדובר ביהודי שלמרות מורכבות החיים נאלץ לבחור בין שתי אפשרויות קיצוניות הטמונות במילה הפותחת את פרשתנו ואמורה גם בפרשת ניצבים: "ראה". כדברי ספורנו (יא:כו):

הביטה וראה שלא יהיה עניןך על אופן בינוני כמו שהוא המנהג בשאר האומות, כי אמנם 'אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה', והן שתי הקצוות, כי הברכה היא הצלחה יותר מן המספיק, על דרך היותר טוב, והקללה היא מאירה מחסרת שלא יושג המספיק, ושניהם לפניכם להשיג כפי מה שתבחרו.

אם-כן, "ראה" אינה ראייה שטחית אלא התבוננות אמונית-מוסרית עמוקה, כדברי הרש"ר הירש לפסוק הראשון בפרשתנו: אין זו תורה שיש לקבל אותה על-סמך מהימנותו של אחר, אלא אני פונה אליך על-יסוד כל הדברים שראית בעיניך, ואשר סקירה זו חזרה והביאה לתודעתך. על-יסוד כל אלה אתה מגיע לכלל ההכרה הוודאית שה' מסר עתידך לידיך – לברכה או לקללה - על-ידי התורה שהוא נתן לך ביד משה. יהי רצון שנזכה לבחור ב"חיים".

ד"ר יאיר ברקאי
ירושלים

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע